

ТВОРБА ФУТУРА I У ДВА ПИСАНА ИДИОЛЕКТА: ИЗ ЧЕНЕЈА (КОД ТЕМИШВАРА) И ПЛОЧИЦЕ (КОД КОВИНА)

У раду се, на основу приватних писама из Ченеја (код Темишвара) и Плочице (код Ковина), издвајају творбени модели футура I и анализирају у банатском и балканском контексту. Сложени футур (ћу... + инфинитив) најчешћи је модел у оба идиолекта, што се слаже са стањем у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, али не и у неким српским говорима на румунској страни. У румунском постоји сличан модел, али са скраћеним инфинитивом. Прост (инфин. основа + ћу...) и аналитички футур (ћу... + да + през.) су у оба идиолекта ређи од сложеног, што је слично стању у српским говорима у нашем делу Баната. У идиолекту из Ченеја аналитички футур је чешћи него у идиолекту из Плочице. У румунском постоји слична конструкција, али са помоћним гл. *имати*. Иако презент свршених глагола у функцији футура на српској страни Баната није тако редак, он је изостао у идиолекту из Плочице, а обичан је у оном из Ченеја, што се развило под румунским утицајем. Балкански модел футура (партикула *ће* + /*да*/ + през.) тек је у зачетку, и то само у идиолекту из Ченеја, иако није непознат ни говорима у српском Банату, а обичан је у разговорном румунском језику.

Кључне речи: дијалектологија, епистоларни корпус, идиолект, футур I, творба.

Увод

1.1. Иако дијалектолози данас поседују савремену технику за снимање великог броја информатора, ипак морамо признати да је тешко дати стварну слику говора једног пункта.

Наиме, традиционални дијалектолози углавном испитују говор аутохтоног, најстаријег и слабо писменог становништа, те због тога не

¹ zarko.bosnjakovic@gmail.com

² Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

знамо како говоре остали мештани једног пункта. Дијалектолози који се баве социјалном дијалектологијом углавном испитују градске говоре, а изузетно ретко рурална подручја. За реалну слику говора једног села требало би испитати и до двеста информатора различитог узраста, пола, имовног стања и степена образовања. Јасно је да се због великог броја информатора социјална дијалектологија, за разлику од традиционалне, задовољава праћењем неколико језичких црта на различитим нивоима.

Због свега реченог, коректно је у овом раду говорити не о говору Ченеја и Плочице, већ о анализи двају идиолекта из наведених пунктова на основу које можемо стећи делимичан увид у стање говора и процесе који се дешавају у њему.

1.2. Нас ће овом приликом интересовати творба футура I у два идиолекта, при чему први (из Ченеја) припада кикиндској говорној зони банатско-поморишких говора шумадијско-војвођанског дијалекта, а други (из Плочице) смедеревско-вршачком дијалекту. Затим, Ченеј се налази на територији Румуније и од 1918. године снажно је изложен и утицају румунског књижевног језика. Говор Плочице је на нашој територији, али је изложен, као и говор Ченеја, банатском румунском дијалекту. Наиме, желимо утврдити који су творбени модели футура I присутни у оба идиолекта, као и то да ли је балкански начин грађења чешћи у идиолекту из Ченеја. Творбене типове футура сагледаћемо у банатском и балканском контексту.

1.3. Сведоци смо да је све мање аутентичних информатора који могу да испуне све критеријуме традиционалне дијалектологије, те се сада треба усмерити и на писане изворе за формирање дијалекатског корпуса.

Корпус за овај рад чини петнаест писама са укупно четрдесет и три странице формата А4, релативно густо писаног ћириличног текста. Аутор писама је женска особа рођена 1935. године у Ченеју³ (Румунија) која је завршила тамошњу српску основну школу. Била је удата за Румуна, билингвална је и са децом говори само румунски. Писма су упућена ауторовим родитељима, њеним добрим пријатељима у Србији, у последњих пет година.

Други корпус је формиран од већег броја писама упућиваних од 2009. године из САД аутору овог рада. Корпус садржи 27 листова А4 формата писаних двострано латиницом (17) и ћирилицом (10). Аутор писама је рођен 1944. године у Плочици, близу Ковина, а седамдесетих година се иселио у Америку са женом Румунком. Има само основну школу. Његов дијалекат се у другој језичкој средини конзервисао, те пред собом имамо слику говора Плочице од пре педесет година.

³ Из истог села друга бака (1920) неколико година слала је писма својој унуци која је студирала српски језик у Новом Саду и којој су она била један од извора за израду дипломског рада посвећеног дијалекатској лексици говора овог места у Румунији [Марић, 2002].

О футуру у словенским и балканским језицима

2.1.1. Футур се, „као когнитивно сложенији од презента и претериталних времена развија последњи, након праиндоевропске епохе” [Грковић-Мејдор, 2012: 85]. Констатовано је да га није било у ранијем периоду прасловенског, док о стању у његовој последњој фази сведочи ситуација у старословенском језику у којем се употребљавао презент оба вида, али и сложени облици (*hotěti / iměti / (-)čęti + infinitiv*) у којима управни⁴ глагол има властиту семантичку нијансу. Поред овога, ређе су се употребљавале конструкције са *bądq + -nt- / l-part* [Грковић-Мејдор, 2012: 85-86].

2.1.2. У најстаријим споменицима словенских језика писаних вернакуларом забележено је више конкурентних конструкција које су у превирању. Тако се, на пример, у старочешком јављају: свршени презент, *budu, chcu, jmám + инфинитив, budu + -l партицип*, у староруском: перфективни презент, *хочу, иму, почну/учну + инфинитив* и ретко *буду + -l партицип / инфинитив* [Грковић-Мејдор, 2012: 86]. У старосрпском је, под утицајем језичких контаката на Балкану, најчешће у употреби конструкција *htěti + инфин.* која је најпре била двосмислена, затим претрпела десемантизацију, ерозију и најзад клитизацију, те је у XIV в. завршен процес њене граматикализације [Грковић-Мејдор, 2012: 98]. У истом веку се граматикализују и конструкције *boudemъ + -l парт. / инфин.*, а до тог периода је трајала конкуренција конструкција *(-)čęti, imati /jeti + инфин.* у сфери иреалности [Грковић-Мејдор, 2012: 99].

2.1.3. За говоре југоисточне Србије констатовано је да постоје четири модела творбе *velle*-футура који се разликују с обзиром на статус субјунктивног *da* и промењивост *velle*-елемента: 1.1. *ja ћу/хоћу/нећу да пишем*, 1.2. *ja ћу/хоћу/нећу пишем*, 2.1. *ja ће да пишем*, 2.2. *ja ће пишем* [Тополињска, 1994: 151]. Партикула *ће* ређе продире у 1. л. јд. зато што оно, „на основу своје природне семантичке маркираности, најдуже чува и формалну маркираност” [Тополињска, 1994: 153].

У главнини зетско-сјеничких говора добро се чува синтетички футур, а аналитички је забележен у неким контактним говорима (новопазарско-сјенички, мрковићки) овог дијалекта [Милорадовић, 2007: 366].

У косовско-ресавском и смедеревско-вршачком дијалекту претежу аналитичке форме футура, често и без *da* [Милорадовић, 2007: 366].

На основу прегледаног ограниченог корпуса, донет је закључак да се у већини шумадијско-војвођанских, херцеговачко-крајишких и зетско-сјеничких говора у *velle*-футуру чешће користи инфинитив од *da + презент*,

⁴ У језицима света у функцији обележавања футурског значења користе се глаголи кретања, жеље, облигације, способности, као и глаголи *бити, постати, узети* и *почети* [Грковић-Мејдор, 2012: 84].

што се објашњава карактером различитих примарних функција инфинитива (уз глаголе и изразе непотпуног значења, уз фазне глаголе, уз прохибитив, у синтагмама с именицама, прилозима, придевима) и перифрастичношћу футурске конструкције [Милорадовић, 2007: 366].

Задатак дијалектолога је да најпре по дијалектима, а затим у целом штокавском наречју, утврде моделе творбе футура и њихов ареал. Тако је Првослав Радић [2004: 135-145] у говорима Косова и Метохије утврдио ареал две балканске или македонске конструкције футура. У индикативној футурској вредности, готово на читавом косовскометохијским простору, користи се *ће* + презент, а на северу енкл. помоћног гл. *хтети* + *да* + презент / инфинитив. У значењу релатива, у ретким наносима на крајњем југу, користи се конструкција *ће* + енкл. гл. *јесам* + радни гл. придев.

2.2.1. У балканским језицима футур се углавном гради помоћу *хтети* и *имати*, што није ништа посебно, будући да се први глагол јавља и у енглеском, старовисоконемачком (XI–XIV в.) и скандинавским језицима, а други у романским. Посебност балканских језика у вези са футуром је у томе: (а) што су уочене паралелне етапе у историјском развоју форми које су довеле до идентичног савременог стања и (б) што су у њима углавном обједињена оба начина градње футура, помоћу *хтети* и *имати* [Асенова, 2002: 201].

2.2.2. У граматицизацији футура са гл. *хтети* у балканским језицима могу се издвојити следеће фазе: (а) сужавање броја управних глагола, (б) десемантизација управних / модалних глагола, (в) замена инфинитива зависном конструкцијом, (г) замена инфинитива личним гл. обликом.

2.2.2.1. У ранијим фазама балканских језика било је неколико семантичких група глагола коришћених у перифразама као еквиваленти футура: (а) модални (грч. *θέλω, ωφείλω, βούλομαι*; лат. *volo, debeo*; стсл. *hъtěti, hotěti*), (б) ингресивни (грч. *μέλλω*; лат. *incipiet*; стсл. *načěti, vъčěti*), (в) имати (грч. *έχω*; лат. *habeo*; стсл. *iměti*) и др. + инфинитив, чија је фреквенција употребе различита [Асенова, 2002: 212]. Касније се користе само глаголи *имати* и *хтети*, при чему је први у почетку чешћи, а потом је постепено потискиван од овог другог. Оба у ранијој фази чувају своја лексичка значења: *имати* `обавезност`, а *хтети* `волунтативност` [Асенова, 2002: 213].

У балканским језицима футур се гради помоћу гл. *хтети*, али је интересантна и употреба глагола *имати* у појединим језицима [Асенова, 2002: 216-217]. Тако нпр. ова два глагола имају различит ареал употребе у творби футура у албанском и грчком. У јужноалбанском или тоскијском дијалекту футур се гради помоћу гл. *хтети*, а у северноалбанском или регијском и у албанском у Италији помоћу *имати*. На подручју Грчке футур се гради помоћу *хтети*, а у грчком у јужној Италији помоћу *имати*.

Њихова употреба је и одлика различитих стилова. Употреба глагола *хтети* у творби футура одлика је књижевног језика, а *имати* разговорног у грчком, бугарском, македонском и румунском. У бугарском и македонском гл. *хтети* је резервисан за потврдну, а *имати* (*няма, нема*) за одричну форму футура. Треба рећи да се форме футура са глаголом *имати* нису још граматикализовале, као оне са *хтети*, будући да се у њима чува модално значење обавезности, неопходности.

Футур са гл. *имати* прошао је кроз три развојне фазе [Асенова, 2002: 217-218]. У првој се футур градио од презента гл. *имати* и инфинитива: грч. *έχω γράφειν* (VI–XI в.), стсл. и буг. *имаџ писати* (X–XIII/XIV), рум. *am a bea* (XVI–XVIII) и северноалб. / гег. *kat me ba* (од XVI в.). У другој фази остаје презент гл. *имати*, али се инфинитив замењује са да + презент: грч. *έχω να γράφω* (од XIV в.), буг. *имам да пиша / няма да пиша* (од XVIII в.), рум. *am să cînt* (од XVII в.) и алб. у Италији *kat të bëj* (од XVI в.). У трећој фази гл. *имати* употребљава се само у 3. л. јд. през. уз да + презент: грч. *έχει να γράφει*, буг. *има да пиша*, алб. у Италији *ka të bëj* (од XX в.). У овом последњем случају гл. *имати* и у буг. / мак. негираном футуру изгубио је модално значење.

2.2.2.2. Балкански језици су имали слободну употребу помоћног глагола у футуру, те не треба увек говорити да је само неки други језик утицао на ту појаву. Граматикализација гл. *хтети* у градњи футура прошла је исто кроз различите фазе [Асенова, 2002: 213-215]. Најпре се наглашен облик презента гл. *хтети* употребљавао са инфинитивом: грч. *θέλω γράφειν* (пре XII па закључно са XVI в.), стсл. и буг. *hoštq pisati*, (пре XII па закључно са XIV в.), *štq pisati* (од XIII до XV), *štešь pozna* (од XVI до XX), лат. / рум. *volo cantare* (пре XII па закључно са XV), *voi(u) cînta* (од XVI до XX), *oi(u) cînta* (од XVII до XX).

Затим, остаје през. гл. *хтети*, али уз да + презент: грч. *θέλω να γράφω* (крај XIV закључно са XVI), *θές να γράφεις* (од XIV закључно са XVII), буг. *џат да видят* (од XV до средине XX), рум. *voi(u) să iubesc* (у XVI и XVII), алб. *dua të bëj* (од XV до средине XVIII).

У трећој фази помоћни глагол се своди на партикулу која се користи уз да + презент: грч. *θέ να γράφω* (од XIV закључно са XVIII), *θά να γράφω* (у XVI), буг. *џе да нутате* (од XVI закључно са XX), рум. *o să cînt* (од средине XVIII до данас), алб. *do të bëj* (од XVIII до данас).

И коначно, данашњи модел футура у балканским језицима састоји се из партикуле гл. *хтети* и презента: грч. *θα γράφω* (од XVI), буг. *џе чета* (од XV), рум. *vai cîntu* (вероватно од XIX), алб. *do bëj* (вероватно од половине XVIII).

Грамматикализација футура са *хтети* у балканским језицима пада у период од XIV до XVI в., када су остварени најјачи контакти у овим језицима. Лингвисти истичу узајамне утицаје балканских језика: византијског грчког

и балканског латинског, грчког и бугарског и српског, грчког и албанског, нарочито у јужној Албанији, бугарског / српског и румунског.

2.2.2.3. Треба истаћи да је футур глаголски облик у којем се најдуже сачувала пуна или скраћена форма инфинитива, као што је то случај у грчком, румунском, бугарском. Иначе, он се замењује конјуктивом или да + презентом.

Када се заменио инфинитив личним гл. обликом и изгубило конјуктивно значење, помоћни глагол је могао да се сведе на партикулу, која је у ствари 3. л. јд. презента (*ще, ќе, ће, до*), или је изведена из њега ($\theta\epsilon + \nu\alpha > \theta\alpha$), а потом се изгубио зависни везник (*да, ва, сја, те*), што је последњи корак у творби балканског футура.

2.3. За футур састављен од енклитичког презента глагола *хмети* и презента глагола који се мења констатовано је да такви облици нису чести само у призренско-тимочкој дијалекатској области, већ и на крајњем југоистоку југословенског Баната [Ивић, 1990: 196]. У делу Баната у којем се говори шумадијско-војвођанским дијалектом преовлађује образовање футура са инфинитивом, док се за аналитички футур не би могло рећи да је редак. Уочени су и први кораци ка успостављању типично балканске футурске парадигме: *нећ се после брине* за лебац [Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: 181-185].

О футуру у двама идиолектима

3.1. *Сложен футур*. Овај тип футура гради се од енклитичких облика презента помоћног глагола *хмети* и инфинитива. Као и у српском делу Баната, у оба идиолекта преовлађује употреба сложеног футура⁵ и наставак *-ду* у 3. л. мн. (*ћеду*), што представља војвођанску особеност [Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: 183]. У румунском језику он се од XVI в. гради од презента (*voi, vei, va, vom, veți, vor*) помоћног глагола *a vrea`volere, хмети`* и скраћеног инфинитива (*face*) [Испас, 1984: 122; Демирај, 1994: 126]. Од XVII в., као што смо видели, губи се иницијално *v* у помоћном глаголу.

Следи забележена грађа:

а) *Ченеј*: 1. л. јд.: *незнам у каквом стању чу бити дали чу бити спремна; колико чу још држати; ја чу вас звати; ја чу вас позвати телефоном; а мислим да чу посејати више детелине; сам ти обечала дачу вам писати 2х;*

⁵ Овај тип сложеног футура могао је бити подржан и оним у румунском језику. Наиме, у стандардном румунском језику футур се гради од презента помоћног глагола који се мења по лицима и скраћеног инфинитива.

чу вам га (број телефона) *послати*; у чије чу руке *стичи*; ја чу вас *тражити*; никад нисам мислила у мом животу да *чу се упознати* са вама; мислим да *нећу* више *ичи* код њих; али *нечу* га *довршити* у ово вече; а кад *нечу мочи* онда тешко мени;

3. л. јд.: онда *че* ми *бити* још и теже; мислим да *че* то *бити* пре нег; то *че бити* мало касније; ако *че бити* слободан; лепо време *чебити*; и сад у недељу *че бити* венчање; једанпут *чесе десити* и то; пишеш брате да *че Христос доћи*; јер и зима *че доћи*; кад *че* још *доћи* у Румунију; и бојим се да *че дочи* још и теже време; немам више наде да *че* нам *доћи*; неznam кад *че доћи*; ако он одреди *че доћи*; али ово *че прочи* и *че доћи* зима; али Бог *че* нас *помоћи*, он *че решити* све, све *че* нам се *скратити*; тако да можда буде да *че* вас *тражити* и вас; и још каже у речи Божијој да *че устати* деца на родитеље; *нече* дуго *трајати*;

1. л. мн.: валда *чемосе видети*; *чемосе видити* још једанпут; немам више наде да *чемосе видети*; изгубила сам наду да *ћемосе* још *видети* овде на земљи; у идучу недељу *чемо добити* гости; и *чемосе разговарати*; ако буде Божија воља *чемосе говорити* и *чути* на телефон; ако буде Божија воља *чемосе* још *чути* и *разговарати*; ако имамо дани од Бога *чемо* и *живити*; незнамо дотле *чемо моћи* да се разговарамо; неznam како *чемо радити* у башту; ако буде Божија воља *чемо ичи* и ми; неznam како *чемо прочи* ими; и *чемосе* још *чути*; *чемо се чути* на телефон; али мислим да *нечемо успети*;

2. л. мн.: неznam дали *чете* ми *веровати*; ја сам тврдо веровала да *чете* ми *доћи*; сад *чете имати* доста да читате; нисам мислила да *чете* тако *писати*; *нечете добити* писмо до онда;

3. л. мн.: он говори да *чеду бити* земљотреси; каква *чеду* времена *доћи*; кроз две недеље *чеду* ми *доћи* деца; ако буде Божија воља *чеду доћи* опет у мај; каже да *чеду остати* и без њега; и *нечеду имати* слугу;

б) **Плочица:** 1. л. јд.: сада дати кажем о ономе што сам ти писо *даћу снимити* твоје службе па да их шаљем у Аргентину; ако ми не пишеш због недостатка времена *јаћу се помирити* са тиме; *јаћу* му одма *јавити*; али ћим будем добијо *јаћу наснимати* пуно *паћу послати* невернима; чим будем снимијо *јаћу* ти *послати*; други пут *ћути* више *писати* о овоме; *јаћу* ти *писати* све да *ћујеш*; а *јаћу* сада *гледати* да правим нове (снимке) и да пошаљем у свет; и сам реко да *нећу* више *преносити* хвалу на српски; јасам му одговорио овако *нећу ићи* него *ћу узети* на себе мира и љубави ради; пишими ако хоћеш ја ти *нећу ништа замерити* још *ћу се* пуно *обрадовати* твоме писму;

2. л. јд.: брино сам се дали *ћеш бити* задовољан са мојом траком; неznam брате дали *ћеш моћи* штогод извући добро даби мого написати једну лепу књигу; опростими што ти овако пуно пишем јел се плашим *даћеш морати* попиту таблете за главу;

3. л. јд.: а кажеш да *ће* код вас *бити* примање прва недеља у септембру и да *ће доћи* П.; али верујем да *ћему доћи* крај јел богу такве слуге не требају; па сад морам да сачекам да ми дође ћерка из К. па *ће* она *видети* шта фали; прави књигу јел *ће бити* јако интересантна за читање за свакога; тако даје операција успела и оста *ће* жива и [кажу] да *ће оздравити* са божијом помоћу; а Господ је реко да *ће се* жена *спаси* рађањем деце; како служиш службу шта *ће казати* твој син; молимо се Богу да можемо остати верни и да можемо утећи од сва кушања која *ће настати* у задње време; ако је некоме тешко да дође један сат да слави Господа онда Исус *неће* га у царство *довести*; који их запроси и се ожени са њима *неће* никад *погрешити*; реко је један старешина да ту *неће бити* благослова јел хх не ради како треба.

1. л. мн.: и сам молијо бога да то одклони од нас јел *нећемо* се са тиме *спаси* са неистином и са лажом;

2. л. мн.: јаћу му одма јавити када *ћете имати* свето примање па ако може да се договори са П. па да буду код вас заједно;

3. л. мн.: код нас *ћеду живети* докле се не среду; да живимо и са свим створењима што *ћеду бити* спасени; али ми реко да су се договорили /.../ и да *ћеду* они *обавити* примање; и такви *нећеду доћи* јел се троши пуно геса у кола; али сада *ће морати* доћи стара браћа још једном да га опомену да ућини мир ако неће послушати онда *ћеду* га *морати* скинути са службе; можда сам причо сувише и пуно прича за децу /.../ које *ће ду* можда *помоћи* њиховим малим душама; и они у то верују да *ће ду стићи* у рају; да не гласам за њега јел неваља и да *ће думу израсти* на чело рогови; ако они *нећеду послушати* то остаје на њих; то је оно што ти кажеш /.../ да марама и дугме ... *нећеду* нас *одвести* у небо ако љубави немамо.

3.2. Аналитички футур. Овај се тип футура гради од енклитичких облика помоћног глагола *хтети* и *да* + *презент*, рећи је у односу на сложен, али се уочава да је фреквентнији у идиолекту из Румуније, у којем је ова конструкција постојала у XVI и XVII в., а XVII егзистира она са глаголом *a avea* у презенту (*am, ai, are, avem, aveți, au*) и конјуктивом глагола који се мења (Eu *am să cânt`* ја имам да певам`) [Испас, 1984: 123].

Следи грађа из нашег корпуса:

а) **Ченеј:** 1. л. јд.: и сам им казала да *чу да* вам *пишем*; које знају да *чу да* вам *пишем*; и ово *чуда* вам *пишем* о мени; и сутра *чуда* *кувам* други пут парадајс; како могу тако *чуда радим*;

3. л. јд.: било је реч да *че да* нам *дође* у Румунију;

2. л. мн.: сигурно да имам и грешке ви *чете да* ме *извините*;

3. л. мн.: кажитему да су ми обечали да *чеда* нам *дођу*;

б) **Плочица:** 3. л. јд.: реко је даје правијо велику грешку /.../ и реко је да *ће да поправи*.

3. л. мн.: и плус има свака своју кућу исплаћену тако да нема дасе брину *каће* кућу *да купу* свеби имали.

3.3. Балкански футур. У идиолекту из Плочице модел балканског футра није забележен, а у оном из Ченеја само једном, при чему треба рећи да је помоћни глагол сведен на партикулу *ће*, али се још није изгубио везник *да*, што нам говори да је овај модел тек у зачетку (нисам сигурна да *чеда идемо*), али и да је калкиран тип футура који се користи у јужној Румунији и разговорном језику. Наиме, он се од XVIII в. твори од речце *о* (< *oa* < *volet* или *о* < *ai* < *habunt*) и конјуктива презента (*să cânt*) 'ће да певам' [Асенова, 2002: 207-208].

3.4. Прост футур. Овај тип футура се твори од инфинитивне основе и наставака *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ћеду*. Као и аналитички, рећи је у односу на сложен, а забележен је приближно исти број примера у оба идиолекта, при чему у оном из Плочице у истој реченици алтернирају оба типа. Овај тип футура није могао бити подржан стањем у румунском, јер се он у њему није сачувао, иако је постојао у латинском језику (*laudabo* 'хвалићу', *audiam* 'слушаћу') [Демирај, 1994: 120,127].

Следи забележена грађа:

а) **Ченеј:** 1. л. јд.: *звачувас* на телефон у недељу, видим да се не јављају ништо *звоничу*, ја ако буде Божија воља *јавичусе* прву недељу аугуста, *наставичу* сутра, *писачувам* о тим стварима, Драги моји *писачу* вам још, *писачувам* ја још;

3. л. јд.: *биче* радости кад стигну, *добиче* плату од оца нашега небескога;

3. л. мн.: купиласам и дрва за зиму јер касније *бичеду* скупље;

б) **Плочица:** 3. л. јд.: прави књигу јел *ће* бити јако интересантна за читање за свакога о лошем дечаку *биће* за смејање; и они у то верују даће ду стићи у рају јел мисле да иду у име Христа али без Христа и тај њихов брод *удариће* у стену и *разбиће се* за увек;

слободна алтернација: и он каже опет мени *биће* сваке недеље српска служба каже *биће* и мађарска /.../ каже да *ће бити* и румунски и енглески свеће *бити*; јел како каже ко одузме *одузећему* се из књиге живота а ко дода даће му се сва зла што су написана у књиги *ставити* на душу; тако даје операција успела и *остаће* жива и [кажу] даће *оздравити* са божијом помоћу.

3.5. Презент свршених глагола. У значењу футура свршени презент се среће и у српском делу Баната, нарочито у селима уз румунску границу (Радојево, Српска Црња, Итебеј, Крушчица (код Беле Цркве), али и у румунском делу Баната, што се доводи у везу са интерференцијом са румунским језиком

[Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: 372-373]. Ивић из Сандфелдове и Олсенове *Синтаксе румунског језика* (Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine I*, Paris, 1936: 312) наводи да се „презент употребљава у много случајева где се ради о будућем времену” и то потврђује следећим примерима: *cine știe când ne mai întâlним* `ко зна кад ћемо се срести` или буквално `кад се још сретнемо`; *Ți-arăt eu ție cine sânt!* `показаћу ти ја ко сам!` или буквално: `покажем ти ја...` [Ивић, 1958: 340]. Ову појаву неки аутори доводе у везу са мађарским и немачким утицајем [Марковић, 1936: 2-3], што Ивић оповргава.

Наша грађа показује да ова појава изостаје у идиолекту из Плочице, а да је релативно честа у идиолекту из Ченеја, и то посебно код глагола *доћи*:

а) **Ченеј**: и сам је позвала да дође у скупштину... и мије казала не *доћем*; ако буде Божија воља ми *доћу* деца у мај месец; Черка са сином ми *дође* 24 маја а син мој са фамилијом ми *дође* крај маја; али кад се сетим да *дође* и пролече и радња у башту нимије баш све једно; сутра је недеља и нам *доћу* из Темишвара браћа и сестре; зашто нечеш да пробаш да правиш ти *добши* премију; ја *манем* (`оставићу`) на Богу (често); које знају ... никад га *незабораву* и стално питају за њега; шта кажете дали *примите* моју позивницу; сам наишла и на ово почето писмо и сад *продужим*.

Закључак

4.1. На основу анализираних грађе из два писана идиолекта, можемо закључити да је богат инвентар творбених модела футура, али са различитом фреквенцијом.

4.1.1. Сложени футур (ћу... + инфинитив) најчешћи је модел у оба идиолекта, што се слаже са стањем у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта [Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: 181-183], али не и у неким српским говорима на румунској страни [Бошњаковић, Вареника, 2008: 269]. У румунском постоји сличан модел, али са скраћеним инфинитивом.

4.1.2. Прост (инфин. основа + ћу...) и аналитички футур (ћу... + да + през.) су у оба идиолекта ређи од сложеног, што је слично стању у српским говорима у нашем делу Баната [Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: 181-185]. У идиолекту из Ченеја аналитички футур је чешћи него у идиолекту из Плочице. У румунском постоји слична конструкција, али са помоћним гл. *имати*.

4.1.3. Иако презент свршених глагола у функцији футура на српској страни Баната није тако редак [Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: 372-373], он је изостао у идиолекту из Плочице, а обичан је у оном из Ченеја, што је

резултат интерференције са румунским језиком [Ивић, 1958: 340].

4.1.4. Балкански модел футура (партикула *ће* + /да/ + през.) тек је у зачетку, и то само у идиолекту из Ченеја, иако није непознат ни говорима у српском Банату [Ивић, Бошњаковић Драгин, 1997: 185], а обичан је и у разговорном румунском језику који је и утицао на чување речце *да*.

4.2. Јасно је да дијалектолозима тек предстоји свеобухватније испитивање српских говора у румунском делу Баната, нарочито оних шумадијско-војвођанског дијалекта и њихово упоређивање са онима у српском делу, као и конфронтирање са румунским банатским дијалектом и књижевним језиком.

Понављамо да је време и за синтетичке радове у нашој дијалектологији, без обзира на недостатак монографских описа појединих дијалекатских области.

Литература

- Асенова, 2002: П. Асенова, *Балканско езикознание. Основни проблеми на Балканска езиков сџюз*. В. Търново: Faber.
- Бошњаковић, Вареника, 2008: Ж. Бошњаковић, С. Вареника, Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији. Београд: *Српски језик*, XIII/1-2, 261-279.
- Грковић-Мејдор, 2012: Јасмина Грковић-Мејдор, Развој футура у старосрпском језику. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. LV/1: 83–103.
- Демирај, 1994: Ш. Демирај, *Балканска лингвистика*. Скопје: Библиотека Лингвистика.
- Ивић, 1958: П. Ивић, Место банатског херског говора међу српским дијалектима. (Посебан отисак из зборника «*Банатске Хере*»). Нови Сад: Матица српска, 326-353.
- Ивић, 1990: П. Ивић, Балканизми у настајању у српским говорима Баната. у књ. *О језику некадашњем и садашњем*. БИГЗ–ЈЕДИНСТВО: 189-198.
- Ивић, Бошњаковић, Драгин, 1997: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија, Синтакса, Закључци, Текстови. Београд: *Српски дијалектолошки зборник*, XLIII.
- Испас, 1984: Б. Испас, *Учебник по румњански език*. Софија: Издателство наука и изкуство.
- Марић, 2002: Б. Марић, Из лексике Ченеја (Румунски Банат). Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 33, 258-326.
- Марковић, 1936: С. Марковић, Српски језик у румунском делу Баната. Темишвар: *Живот*. Књига за децембар, 1–3.

- Милорадовић, 2007: С. Милорадовић, Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима. Нови Сад: *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 71–72, 357-375.
- Радић, 2004: П. Радић, Глаголске *ће*-конструкције у говорима Косова и Метохије. Балканистички аспект. Београд: *Јужнословенски филолог*, LX, 135-145.
- Тополињска, 1994: З. Тополињска, Инфинитив vs да-субјунктив у формули *velle*-футура, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш: Филолошки факултет у Нишу · Институт за српски језик САНУ Београд · Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 149-160.

Жарко С. Бошњаковић

ФОРМООБРАЗОВАНИЕ ФУТУРА I В ДВУХ ПИСАНЫХ ИДИОЛЕКТАХ ИЗ С. ЧЕНЕЙ (У ТЕМИШОАРЫ) И С. ПЛОЧИЦА (У КОВИНА)

(Резюме)

Автор на материале частных писем из с. Ченей (у Темишоары) и с. Плочица (у Ковина) выделил несколько формообразовательных моделей футура I и проанализировал их в банатском и балканском контекстах.

Сложная форма футура I (ћу + инфинитив) является самой частотной моделью в обоих идиолектах, что совпадает с ситуацией в банатских говорах шумадийско-воеводинского диалекта, в отличие от некоторых сербских говоров на румынской стороне. В румынском языке существует подобная модель но с сокращенным инфинитивом.

Простой (инфинитивна основа + ћу) и аналитический футур I (ћу + да + презент) в обоих идиолектах более редкие чем сложные формы футура I, что напоминает ситуацию относительно сербских говоров в сербской части Баната. В идиолекте из с. Ченей аналитический футур I более частотен, чем в идиолекте из с. Плочица. В румынском языке существует подобная конструкция, но с вспомогательным глаголом *a avea* (иметь).

Хотя презент глаголов совершенного вида в функции футура I на сербской стороне Баната не так редок, он не обнаружен в идиолекте из с. Плочица, в то время как является обычным в идиолекте из с. Ченей, что развилось под румынским влиянием.

Балканская модель футура I (частица *ће* + /да/ + презент) лишь зарождается, причем только в идиолекте из с. Ченей, хотя эта модель известна в говорах сербской части Баната, а повседневна в румынской разговорной речи.

Ключевые слова: диалектология, эпистолярный корпус, идиолект, с. Плочица (г. Ковин), с. Ченей (г. Темишара), будущее время.